

19.26x28.2	1	48	עמוד	הארץ - מוסף הארץ	28/11/2025	96075631-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

מהפכה בעירבון מוגבל :

בואו נודה ביושר: התרבות והזהות העברית
מעולם לא הצליחו לשגשג מחוץ לארץ ישראל
מירב ראובני עמוד 48

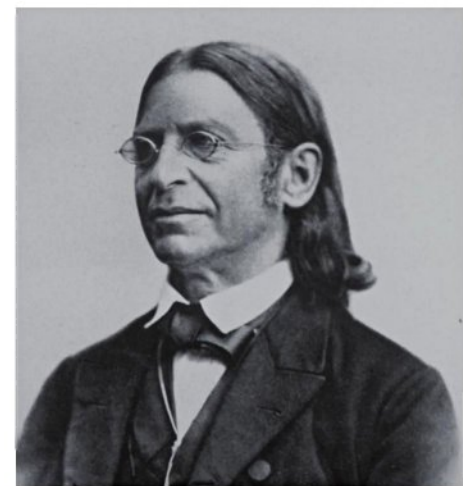
מהפכה בעירבון מוגבל

מי שמבקשים ליצור תרבות עברית בתפוצות מתעלמים מהעובדות הפשוטות: מאודסה ועד ברלין, השאיפה הזאת נכשלה פעם אחר פעם

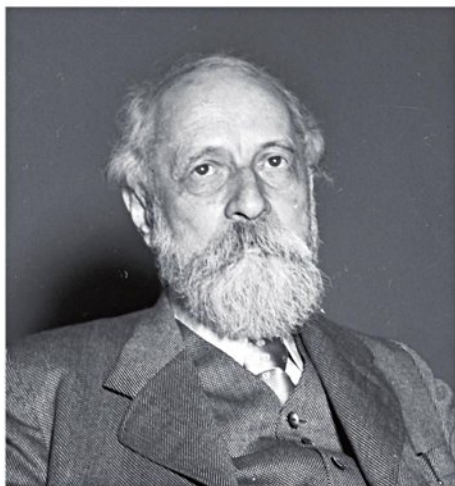
מירב ראובני

●●● במשך יותר מ-150 שנה העיתונות העברית ידעה שפע של פולמוסים על אם, היכן ולמה בעצם ליצור בעברית; הוויכוח שהתעורר בין עודד כרמלי לדורי מנור ואחרים מעל דפי "הארץ" וברחבי הרשת מצטרף למורשת הזאת, וראוי להעניק לו קצת הקשר היסטורי. בלב הוויכוח עומדת השאלה האם אפשר ליצור תרבות עברית "דיאספורית", כזו שאיננה מזוהה עם הזהות הישראלית והציונית, אלא היא חלק מריבוי של מרכוזים וקולות ברחבי העולם. וזאת, בעידן שבו התרבות העברית הפכה, שלא בטובתה, מזוהה עם דיכוי ופשעי מלחמה.

בעברית להתעללות בגופה. ב-1909, כשהוקמה ההסתדרות לשפה ולתרבות העברית בברלין (מסיבות פרסונליות ופוליטיות), מרטין בוכר נשא נאום פתיחה מלא השראה בגרמנית דווקא. 20 שנה מאוחר יותר, בתקופת "הרנסנס היהודי" הנודע של יהדות גרמניה, המשיכו בוכר, פרנץ רוזנצווייג ואחרים לפעול בעיקר בגרמנית. סופרים עבריים בעלי משקל שפעלו בגרמניה לאורך זמן היו מעטים וחריגים, כמו מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, שהיה אוטוטיידר בנשמתו. הכשל השני טעון במחשבה שהתרבות העברית שיגשגה בתפוצות באופן אלאומי. לא רק בגרמניה

גיגה, ביאליק ובוכר. כותבים בעלי משקל לא פעלו לאורך זמן בגרמניה צילום: אברהם סוסקין / לע"מ

לעברית וליידיש, אך רק לרגע. האינפלציה הדוהרת העניקה לביאליק, למשל, אפשרות להמשיך את פעילותו הספרותית בזול, עם מטבע זה. אך עם התייצבות הכלכלה הגרמנית היה ברור לו ולעמיתיו שהקהל שלהם אינו שם, והם פנו לארץ ישראל — במרחב ללא שפה הגמונית, ושבו יהודים רבים החזיקו באותה מחויבות עמוקה לשפה ולתרבות העברית כחלק בלתי נפרד מזהותם כ"יהודים חדשים". הממסד הציוני ואחריו הישראלי הוסיפו לחזק את התרבות העברית לתת תית סדר העדיפויות, אך הכותבים והקוראים שלה, מרוכזים שוב כמאסה משמעותית, היוו את הבסיס לקיומה של מערכת ספרותית שלמה. היום, בעידן פוסט-לאומי ורב-תרבותי, אפשר כמובן לנסות ליצור תרבות וזהות עבריות מחוץ לישראל, שאינן מושתתות על הרעיון של לאומיות יהודית, ובו בזמן ממשיכות להיות מנוי תקות מן העולם הדתי. אולם לניסיון כזה אין תקדים היסטורי של ממש, ולכל הפחות ראוי להודות בכך ביושר.

אלא גם במזרח אירופה היה נראה לרגע שהספרות המשיכית העברית תאבד את הקהל שלה תוך דור או שניים; י"ל גורדון קונן על צעירי זמנו שנושטים את השפה ש"אבד עליה כלח" לטובת השפות האירופיות ותרבותן הקורצת. לאחר דעיכתה של ההשכלה כפריקט אידיאולוגי וחברתי, שלא הצליח לבסס את התרבות העברית, השגשוג של זו במזרח אירופה, בספרות גבוהה כמו גם ברומנים וז'לים ובתרבות לילדים, התאפשר משנות ה-80 של המאה ה-19 בזכות עלייתה של הלאומיות היהודית. לא הציונות הפוליטית של הרצל ושותפיו, שלא הכירה ולא רצתה להכיר את התרבות העברית של אחד העם וביאליק, אלא לאומיות שהתבססה על הזהות התרבותית-לשונית המשותפת לריכוז היהודי העצום הזה ושאהפ — כמו קבוצות לאומיות אחרות באותם תקופה ומרחב — להשיג זכויות במי קום מושבן מן השליט האימפריאלי. הקמת הוצאת ספרים בשם אלטנווילנד בברלין מזכירה לנו שברומן האוטופי של הרצל, שהעניק לה את שמה, האליטה של "החברה החדשה" בארץ ישראל משוחזרת בגרמנית ואילו פשוטי העם דוברים יידיש. כשאחד העם ביקר את היעדרה של תרבות עברית מן החזון הזה,

מנור ושותפיו לרעיון טוענים שהם ממשיכים למעשה את התרבות העברית העשירה שהתקיימה באירופה לפני מלחמת העולם השנייה, ומתנגדים לבעלות של הפרויקט הציוני על המודרניזציה של השפה העברית ויצירתה של תרבות עברית מודרנית במאות ה-19 וה-20. ואכן, המחקר ההיסטורי הראה זה כבר כי אליעזר בן-יהודה לא יכול לטעון לכתר של מחיה השפה העברית; ובמילים אחרות שאדם אחד, משוגע לדבר ככל שהיה, אינו יכול לשנות התנהגות של חברה שלמה, שמריכתה — למעלה מחמישה מיליונים — התגוררה מעבר לים, ברוסיה הצארית ושאר מזרח אירופה. אלא שכאן טמון הכשל הראשון בהתרפקות על המרכז העברי המשגשג כביכול בגרמניה, שלמעשה תמיד היה שולי, מספרית ומהותית, להמונים בוורשה, אודסה, סנט פטרסבורג וקרוב. יהודי גרמניה שלאחר האמנסיפציה לא ראו טעם בשפה העברית ולא קראו, כתבו או הדפיסו בה כמעט בכלל. תלמידיו של משה מנדלסון, האב המייסד של ההשכלה היהודית, נטשו ברובם את השפה (ולא פעם את היהדות עצמה). אברהם גיגה, ממייסדי היהדות הרפורמית, דימה את הניסיונות לכתוב שירה מודרנית

ד"ר מירב ראובני היא היסטוריונית של התרבות העברית המודרנית